

УДК 930[94.329.17:342.511-054.7](477.8) “192”
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2025.59.13741>

“ДЛЯ ГРЯДУЩИХ ПОКОЛЕНЬ”: ПРОГРАМА ЗБИРАННЯ МАТЕРІАЛІВ З ІСТОРІЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ (1919 р.)

Олег ПАВЛИШИН

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України імені Михайла Грушевського
вул. Університетська. 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: pavlyshynoleh@yahoo.com
ORSID ID: <https://orsid.org/000-0003-0388-3278>

У статті висвітлюється ідея, форми та результати реалізації науково–дослідницького проєкту, ініційованого Начальною Командою Галицької Армії у порозумінні з Диктатурою ЗУНР у серпні 1919 р., що полягали у збиранні джерельних матеріалів з історії Збройних сил ЗУНР–ЗОУНР. Результатом проєкту стало нагромадження і часткова публікація комплексу документів, спогадів і досліджень й створення унікальної джерельної бази з історії Галицької Армії.

Ключові слова: ЗУНР, Галицька Армія, Начальна Команда Галицької Армії, військова історія, мемуаристика, Євген Петрушевич.

Постановка проблеми. Як відомо, Галицька Армія створена у листопаді 1918 р. у ході розгортання польсько–української війни за Східну Галичину як збройні сили Західно-Української Народної Республіки (з лютого 1919 р. – Західної Облaсті Української Народної Республіки)¹.

Метою статті є проаналізувати, обставини формування ідеї та реалізації науково–дослідного проєкту, який ініціювало командування Галицької Армії за порозумінням із канцелярією Диктатора ЗУНР Євгена Петрушевича щодо збору матеріалів з історії Збройних Сил ЗУНР–ЗОУНР. Визначити форми реалізації дослідницького проєкту і його результати, також його актуальність в умовах сучасної агресії Росії.

Аналіз досліджень. Джерельну основу дослідження становить рідкісне і маловідоме видання: “Історія Галицької Армії. Програма збирання матеріалів” (Кам’янець–Подільський, 1919), віднайдене автором у бібліотеці–архіві Українського Вільного Університету у Мюнхені². Використано також окремі публікації матеріалів програми і відповідні бібліографічні покажчики.

Виклад основного матеріалу. У середині липня 1919 р. Галицька Армія, відступивши перед наступом польських військ за р. Збруч, за домовленістю з Директорією УНР, включилась у спільну боротьбу з більшовиками в Наддніпрянській Україні. Диктатор ЗОУНР Євген Петрушевич, усвідомлюючи історичне значення Галицької Армії у відстоюванні державної незалежності України, її роль у спільній з Дієвою Армією боротьбі з більшовиками, 9 серпня 1919 р. звернувся до Начальної Команди з розпорядженням написати історію військових підрозділів Галицької Армії, зокрема, бригад, а також шукати і упорядковувати різноманітну літературу щодо бойового шляху збройних сил ЗУНР, збирати описи битв тощо³.

Відповідно до такого рішення, Начальна Команда Галицької Армії видала наказ й опублікувала у Кам’янці на Поділлі “Програму збирання матеріалів до історії Галицької Армії” (далі – Програма). У друкованій брошурі зазначено: “Перепечатано в Першу Річницю повернення у Львові Української Державності”⁴.

У преамбулі до видання читаємо наступні слова: “Культурну силу кожного народу пізнається по тім, як він зберігає пам’ять своїх змагань. Тільки освічені люди мають зрозуміння для ваги такої праці. Для цього треба великої докладності і пильності. Слід зібрати особливо цифри, дати, картини й життєписи. Це ті фундаменти, на яких ґрунтується історія”⁵.

¹ Лев Шанковський. *Українська галицька Армія. Воєнно-історична студія* (Львів, Українознавча бібліотека НТШ, 1999, ч. 13); Мареж Krotofil. *Українська Армія Галицька 1918–1920. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej* (Toruń, 2003).

² *Історія Галицької Армії. Програма збирання матеріалів* (Камінець: Видання “Стрілець” органу Галицької Армії 1919, 24 с.

³ Центральний державний архів вищих органів України, ф. 2192, оп. 1, спр. 5, арк. 64.

⁴ *Історія Галицької Армії. Програма збирання матеріалів*, 24.

⁵ Там само, 3.

Програма передбачала, що при кожній частині Галицької Армії мав бути призначений відповідний офіцер (старшина), а також виділений йому в допомогу підстаршина, котрі повинні були протягом місяця зібрати щоденники сотень, куренів, бригад, корпусів, телефонні книги, книги фронтових наказів і наказів запільних відділів Галицької Армії; боеві та ситуаційні звіти з долученими схемами (“шкіцями”) та малюнками⁶. На підставі зібраних джерел перед такими старшинами ставилося завдання протягом цього ж місяця упорядкувати матеріали та розпочати написання історії бригад Галицької Армії за такою схемою:

- 1) Коли, де і ким створено бригаду (чи іншу військову частину).
- 2) З яких місцевостей мобілізувався її особовий склад.
- 3) Перелік осіб, які доклалися до організації збройних формувань на рівні куренів і сотень, з уточненням дати та місця їх народження, імені та прізвища, національності та соціального походження, здобуття освіти, військова служба і участь у боях австрійської та української армії з докладними датами боїв; перебування за кордоном.
- 4) Зафіксувати допомогу місцевого українського населення при організації військових формацій.
- 5) Документація усього матеріалу з докладними цифровими викладками щодо кількості особового складу, його зростання чи зменшення, забезпечення матеріальних засобів (продовольство, одяг, взуття, приміщення, обоз, кількість та якість їх отримання).
- 6) Хронологічний порядок участі в боях поодиноких куренів і чет, із поданням конкретних місць розташування їх кожного дня, походи в часі боїв та відпочинку, численність втрат з описами боїв. Відзначення поодиноких частин і осіб у період від до- і після переходу за р. Збруч.
- 7) Зобов’язати кожного старшину подати свою біографію за згідно даних п. 3, прикріплену до фотографії. Стрільці, яких було відзначено підвищенням військового звання чи нагородою, мали бути описані коштом частини, до якої належали.
- 8) Програма передбачала складання детальних переліків загиблих і померлих від ран і хвороб, написання їх біографій з інформацією про місце народження та соціальне походження, підготовленими на підставі оповідань їх бойових побратимів, і з відзначенням їх важливих бойових заслуг. За відповідною інформацією було рекомендовано звертатися до душпастирів (капеланів) і комендантів шпиталів.
- 9) Наказано окремим частинам збирати літературу, пов’язану з їх історією, зокрема, з історією війни, включаючи, й гумористичну. Зокрема, йшлося про описи битв, із зазначенням місцевостей та року; тексти пісень, жартів і дотепів. Називаючи імена та прізвища, слід було вказувати їх прізвиська (“шіцнамен”); відзначати їх фантазії, мрії, вірші, сатиричні зауваження про дефіцит взуття, амуніції, продовольства тощо, і як про це дбали.
- 10) Окремо доручено зібрати, згідно п. 3 біографії тих командирів, яким було наказано виконати військові операції, або тих, які відзначилися зі своєї ініціативи.
- 11) Написати коротку історію колишніх українських полків австрійської армії та їх частин, які увійшли до Галицької Армії. Особливий слід було звернути на ті частини, які брали участь у встановленні української влади у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. і частини, які були в Наддніпрянщині та долучилися до Армії УНР (наприклад, “пробоевий” ХІ курінь на Херсонщині). Рекомендовано написати історію військових експедицій галицьких куренів у Закарпаття.
- 12) Офіцерам, які служили в Державному секретаріаті військових справ наказано написати історію цього міністерства, з поданням характеристики окремих урядовців.
- 13) Написати історію Начальної Команди Галицької Армії (НКГА), під начальством різних командуючих і командування усіх корпусів, запілля та етапу.
- 14) Зібрати усі накази та розпорядження та повідомлення НКГА.
- 15) Доручити відповідним офіцерам підготувати історії старшинських шкіл, жандармерії, окружних, окружних, повітових, стаційних, та двірцевих команд у ключових місцевостях (більших містах, прифронтовій полосі та у місцях бойових операцій).
- 16) З’ясувати імена офіцерів, які брали участь в роззброюванні австрійських частин, та доручити їм докладно описати ці операції з цифровими викладками, підкресливши потребу опису сум’яття та дезорієнтації роззброюваних австрійських підрозділів.
- 17) Представити процес і способи відновлення дисципліни у військах та причини, які цьому перешкоджали.

⁶ Історія Галицької Армії. Програма збирання матеріалів, 7.

18) Зібрати історію оркестрів, аматорських гуртків, концертів, вокально-декламаторських вечорниць із неопублікованими нотами нових пісень.

19) До вказаних матеріалів слід було долучити відповідні фото, а при їх відсутності, негайно зібрати фотографів, малярів і графіків (військових чи цивільних) й доручити їм виготовлення ілюстративного матеріалу. Названо імена таких майстрів: сотник Юліан Буцманюк, поручники Іван Іванець та Яків Струхманчук, чотар Артимович, десятники Осінчук та Крайківський;

20) Старшин, яким доручено виконувати названі завдання, належало звільнити від усяких інших обов'язків і подбати про надання їм відповідних приміщень, комунікаційних та грошових засобів.

21) Для прискорення виконання такої праці акцентовано старшинському складу військових частин, що реалізація проєкту повинна стати питанням їх честі та амбіцій; збереження історичних матеріалів мають загальний інтерес; запізнення з подачею матеріалів спричинить відсутність згадки цієї частини у опублікованій історії Галицької Армії.

22) Найважливіші документи та матеріали необхідно було скопіювати, оригінали зберігати в НКГА, їх копії повернути у військові частини⁷.

Для виконання відповідної Програми, при Начальній Команді Галицької Армії призначався офіцер з обов'язками: збирати матеріали від призначених старшин при бригадах і корпусах; упорядковувати зібраний матеріал і передавати його до Канцелярії Диктатора ЗО УНР. Вказаний офіцер повинен був здійснювати контроль за ходом виконання Програми та видавати потрібні інструкції, а також подавати необхідну інформацію на потребу чи вимогу Диктатури та Начальної Команди Галицької Армії⁸.

У результаті, праця над реалізацією Програми розділилася на два напрямки:

1) Написання історії організації Галицької Армії та її бойових дій;

2) Зібрання матеріалів мемуарного характеру.

Програма передбачала зібрання колекції світлин, з описом зображення на зворотній стороні. Світлини мали бути повернуті власникам після репродукції. Запропоновано частинам Галицької Армії, які перебувають у більших містах, скористатися з нагоди задля створення групових фотографій.

Рекомендовано воякам із хистом до образотворчого мистецтва вільний час присвятити малюванню портретів і створенню стилізованих віньєток, які мали послужити для декорації історії Галицької Армії. Матеріали наказано надсилати до пресового референта при Начальній Команді Галицької Армії, або до Пресової Кватири при Диктатурі ЗУНР⁹.

Серед практичних порад до виконання Програми була така вказівка: *“По написанню якоїсь частини автор повинен перечитати її наприклад в столовій тої частини і пильно записати всі замітки своїх товаришів та зазначити, від кого кожда замітка. Тільки тоді його праця набере поваги й вірогідності та матиме значіння збірною історичного документу. При цім не треба забувати, що статистика це основна й дуже цікава річ: коли команданти переведуть у своїх частинах статистику, то переконуються, що мають склад людей з інших повітів, чим припускали, або помилилися в неоднім припущенню”*¹⁰.

Для реалізації Програми при начальній Команді Галицької Армії було створено окремий Історичний відділ на чолі з Миколою Федюшкою-Свшаном. Після його смерті від тифу (23 листопада 1919 р.), відділ включили до складу Прес-квартири Галицької Армії. У відділі працювали хорунжий Юрій Шкрумеляк і чотар Гнат Колцуняк. Відділ відновив діяльність після призначення його керівником фахового історика Івана Кревецького¹¹.

У контексті реалізації Програми можна розглядати брошуру, підготовлену Іваном Кревецьким спільно з адвокатом і публіцистом, діячем Української Національної Ради ЗУНР, міністром пропаганди УНР Осипом Назаруком, в якій сформульовані фахові поради щодо написання спогадів¹². До числа перших мемуарів віднесемо спогади опубліковані Осипом Назаруком¹³ та Осипом Левицьким¹⁴.

⁷ Історія Галицької Армії. Програма збирання матеріалів, 7–12.

⁸ Там само, 12–13.

⁹ Там само, 22–23.

¹⁰ Там само. 23.

¹¹ Осип Левицький. “Пропаганда й преса” в Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у Визвольних Змаганнях. (Матеріали до історії) / Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. (Вінніпег, 1958), 325–333.

¹² Іван Кревецький, Осип Назарук. Як писати мемуари. Пояснення і практичні вказівки подали Іван Кревецький і д-р Осип Назарук (Відень: Видання Уряду Преси і Пропаганди Західної Облaсті УНР), 1921.

¹³ Осип Назарук. Рік на Великій Україні. Конспект споминів з української революції (Відень, 1920).

¹⁴ Осип Левицький. Галицька Армія на Великій Україні (Спомини з часу від липня до грудня 1919), (Відень, 1921).

В умовах військових дій з більшовиками, значних втрат особового складу на полі бою і у військових госпіталях внаслідок поширення епідемій, об'єднані збройні сили УНР у 1919–1921 роках зазнали поразки. Відтак, Програму не вдалося реалізувати в заплановані терміни та обсязі. Великий масив зібраного історичного матеріалу було розпорошено. З плином часу, документальні матеріали наукового проєкту опинилися в архівних збірках і колекціях Львова, Києва, Праги, Варшави та Відня.

У міжвоєнний період окремі історичні тексти та спогади були опубліковані на сторінках періодичних видань: “Український Прапор”, “Український Скиталець” (Відень), “Літопис Червоної Калини” та “Календар Червоної Калини” (Львів)¹⁵.

Стосовно залучених до виконання програми капеланів Галицької Армії маємо добрий приклад включення до спогадів отця Остапа Гайдукевича переліку загиблих вояків XI Бригади Галицької Армії у 1919–1921 роках¹⁶.

Колишні старшини Галицької Армії, котрі опинилися на еміграції, опублікували відповідні тексти та свої спогади про Визвольні змагання у виданнях за кодом: “Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у Визвольних Змаганнях. (Матеріали до історії)”¹⁷ та в численних регіональних збірниках Українського архіву наукового Товариства імені Шевченка.

На початку 1970-х років Олег і Олександра Підгайні включили публікації проєкту в англомовний бібліографічний збірник присвячений українській революції 1917–1921 років¹⁸.

Таким чином, масштабна праця виконавців проєкту, літописців збройної боротьби в плані реалізації Програми мала своє продовження у міжвоєнний період і після Другої світової війни.

Один із підрозділів Програми має назву “Для грядущих поколінь”¹⁹. Сьогодні в час героїчної боротьби українців з російським агресором, численних врат особового складу Збройних Сил України на полі бою й серед цивільного населення нашої держави, ці слова набирають нового змісту й актуальності.

Висновкові положення. Науково-дослідницький проєкт “Програма збирання матеріалів до історії Галицької Армії”, ініційований Начальною Командою ГА за порозумінням з Диктатурою ЗУНР, полягав у збиранні та нагромадженні джерельних матеріалів з історії Збройних сил ЗУНР–ЗО УНР. Незважаючи на складні обставини збройного боротьби та військові поразки, дослідники історії національно-визвольних змагань 1918–1921 років отримали у своє розпорядження широку базу документів, спогадів і періодики, які розкривають широкі дослідницькі перспективи.

На нашу думку, унікальна ідея Програми, її зміст, формат і досвід виконання такого проєкту є актуальними, заслуговують на вивчення і реалізацію в нових історичних обставинах, зокрема, можуть бути орієнтиром для написання історії Збройних Сил України та частин територіальної оборони в умовах сучасної російсько-української війни.

REFERENCES

- Hajdukevych, Ostop, *Bulo kolys (Zi zapysok polevoho duhovnyka UHA)*. Lviv: Chervona Kalyna, 1935. (in Ukrainian). *Istoriya Halyckoji Armii. Proprama zbyrannia materialiv*. Kamienec: Vydannia “Strilcia” orhanu Halyckoji Armii, 1919. (in Ukrainian).
- Kreveckyj, Ivan; Nazaruk, Osyp. *Jak pysaty memuary. Pojasnennia i praktychni vkazivky podaly Ivan Kreveckyj i d-r Osyp Nazaruk*. Viden: Vydannia Uriadu Presy i Propagandy Zahidnoji Oblasty UNR, 1921 (in Ukrainian).
- Krotofil, Macej. *Ukraińska Armia Halińska 1918–1920. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*. Toruń, 2003 (in Polish).
- Levyckyj, Osyp. *Halycka Armija na Velykij Ukraini (Spomyny z chasu vid lypnia do hrudnia 1919)*. Viden: 1921 (in Ukrainian).
- Levyckyj Osyp. “Propaganda i presa”, U *Ukrainska Halycka armija. U 40-richchia jiji uchasty u Vyzvolnyh Zmahanniah (Materialy do istorii)* / Vydav horunzy USS Dmytro Mykytiuk. Vinnipeg: 1958 (in Ukrainian).
- Nazaruk, Osyp, *Rik na Velykij Ukraini Konspekt spomyniv z ukrainskoji r evolucii*. Viden: 1920 (in Ukrainian).
- Peredyrij, Valentyna. *Vydannia Chervonoji Kalyny (1922–1939). Istoryko-bibliohrafichne doslidzennia*. Lviv: Nacionalna akademija nauk Ukrainy; Lvivska naukova biblioteka im. V. Stefanyka, 2004 (in Ukrainian).

¹⁵ Див.: Валентина Передирій. Видання “Червоної Калини” (1922–1939). Історико-бібліографічне дослідження (Львів: Національна Академія Наук України; Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника, 2004).

¹⁶ Остап Гайдукевич. *Було колись (Зі записника полевого духовника УГА)*, (Львів: Червона Калина, 1935), 115.

¹⁷ “Українська Галицька Армія”, в *У 40-річчя її участі у Визвольних Змаганнях. (Матеріали до історії)*, Видав хорунжий USS Дмитро Микитюк, т. I–IV (Вінніпег: 1958–1960).

¹⁸ Oleh Pidhainy, Oleksandra Pidhajny. *The Ukrainian Republic in the Great East-European Revolution. A Bibliography* (Toronto–New York, 1971).

¹⁹ *Історія Галицької Армії. Програма збирання матеріалів*, 14.

Pidhainy, Oleh; Pidhajny, Oleksandra. *The Ukrainian Republic in the Great East-European Revolution. A Bibliography*. Toronto–New York: 1971. (in English).
Shankovskyj, Lev. *Ukrainska Halycka Armija. Vojenno-istorychna studija*. Lviv: Ukrainoznavcha biblioterka NTSh, ch. 13, 1999. (in Ukrainian).
Tcentralnyi derzavny arhiv vyshchyh orhaniv vlady ukrainy, f. 2192, op. 1, spr. 5.

**“FOR FUTURE GENERATIONS”: PROGRAM FOR COLLECTING MATERIALS ON THE
HISTORY OF THE GALICIAN ARMY (1919).**

Oleh PAVLYSHYN

The Ivan Franko National University of Lviv,
Mykhailo Hrushevsky Chair of Contemporary History of Ukraine
1 Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: pavlyshynoleh@yahoo.com
ORSID ID: <https://orsid.org/000-0003-0388-3278>

The article highlights the idea and forms of implementation of the research project initiated by the Main Command of the Galician Army in agreement with the ZUNR Dictatorship in August 1919, which consisted in collecting source materials from the history of the ZUNR–ZOUNR Armed Forces. The result of the project was the accumulation and partial publication of a complex of documents, memories and research, and a unique source base on the history of the Galician Army was created.

Key words: ZUNR, Galician Army, Initial Command of the Galician Army, military history, memoirs, Yevhen Petrushevych.